

УДК 347.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.09>

РЕФОРМА СИСТЕМИ СУДОУСТРОЮ ТА ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ВИКЛИКИ ПІСЛЯВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ

Овчаренко Олена Миколаївна,orcid.org/0000-0002-1641-6161доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільної юстиції та
адвокатури(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,

м. Харків, Україна)

адвокат, Дисциплінарний

уповноважений Асоціації приватних
виконавців України (2019–2022 рр.)

В статті обґрунтовується, що забезпечення доступного і справедливого правосуддя є позитивним зобов'язанням держави відповідно до взятих Україною на себе євроінтеграційних прагнень. В умовах триваючої збройної агресії росії проти України захист судової системи від ворожого втручання і кібер-атак – пріоритетне питання національної безпеки. Серед основних викликів післявоєнної відбудови України – відновлення зруйнованих і пошкоджених приміщень судів, підсилення кадрового потенціалу судової системи, розширення приватного елемента в системі виконання судових рішень, справедливий і оперативний розгляд справ про воєнні та військові злочини та інших справ, пов'язаних зі збройною агресією росії проти України. Надзвичайно важливим напрямком судової реформи була і залишається діджиталізація судочинства і виконавчого провадження.

Обґрунтовується, що в напрямку зміцнення кадрового потенціалу судової влади доцільним є: оптимізація етапів проведення конкурсних процедур до судів апеляційної та першої інстанції; скорочення термінів навчання кандидатів на посади суддів місцевих судів в Національній школі суддів України; автоматизація процесу тестування рівня правничих знань кандидатів на посади суддів та перевірки практичних завдань цих кандидатів; удосконалення взаємодії Громадської ради доброчесності та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з метою утвердження принципу «позитивного добору» кандидатів у судді; поглиблення перевірки кандидатів на посади суддів на критерії доброчесності з урахуванням специфіки попереднього професійного досвіду відповідних кандидатів (науковці, адвокати або судді).

Доводиться, що подальша цифровізація виконавчого провадження полягає в запровадженні електронної взаємодії приватних і державних виконавців із всіма учасниками виконавчого провадження та задіяними органами державної влади та юридичними особами, в забезпеченні виконавців доступу до необхідних їм для роботи державних реєстрів, у запровадженні електронного арешту коштів боржника та списання його активів, в повноцінному підключенні Автоматизованої системи виконавчого провадження до системи Електронний суд, у налагодженні функціонування Єдиного державного реєстру виконавчих документів, що має стати частиною Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

Ключові слова: судова реформа, судова влада, незалежність судової влади, відкритість судової влади, кадрове забезпечення судової влади, виконавче провадження, модель виконання рішень судів.

**REFORM OF THE JUDICIAL SYSTEM AND EXECUTIVE PROCEEDINGS:
CHALLENGES OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE**

Ovcharenko Olena Mykolayivna,
orcid.org/0000-0002-1641-6161
Doctor of Legal Sciences, Associate
Professor,
Associate Professor at the Department
of Civil Justice and Advocacy
(Yaroslav Mudryi National Law
University,
Kharkiv, Ukraine)
Lawyer, Disciplinary Commissioner
of the Association of Private Executors
of Ukraine (2019–2022)

The article argues that ensuring accessible and fair justice is a positive obligation of the state in accordance with Ukraine's European integration aspirations. In the context of Russia's ongoing armed aggression against Ukraine, protecting the judicial system from hostile interference and cyber-attacks is a priority issue of national security. The main challenges of the post-war reconstruction of Ukraine include restoration of destroyed and damaged court buildings, strengthening the human resources of the judicial system, expansion of the private element in the system of enforcement of court decisions, fair and prompt consideration of cases of war crimes and other cases related to Russia's armed aggression against Ukraine. Digitalization of judicial proceedings and enforcement proceedings has been and remains an extremely important area of judicial reform.

It is substantiated that in order to strengthen the human resources potential of the judiciary, it is advisable to: optimize the stages of competitive procedures for courts of appeal and first instance; reduce the training period for candidates for the positions of local court judges at the National School of Judges of Ukraine; automate the process of testing the level of legal knowledge of candidates for the positions of judges and checking the practical tasks of these candidates; improve the interaction between the Public Integrity Council and the High Qualification Commission of Judges of Ukraine with a view to approving the appointment of judges to the positions of judges.

The author proves that further digitalization of enforcement proceedings involves the introduction of electronic interaction of private and public bailiffs with all parties of enforcement proceedings and the public authorities and legal entities involved, ensuring that bailiffs have access to the state registers necessary for their work, introducing electronic seizure of the debtor's funds and writing off his assets, fully connecting the Automated System of Enforcement Proceedings to the Electronic Court System, and establishing the due functioning of the Unified Judicial Information and Telecommunication System.

Key words: judicial reform, judicial power, independence of the judiciary, openness of the judiciary, staffing of the judiciary, enforcement proceedings, model of enforcement of court decisions.

Вступ. Актуальність теми. Проблема судово-правової реформи є однією з ключових протягом всього періоду незалежності України. Як вірно відзначає О. З. Хотинська-Нор, «вітчизняна судова система після «Революції Гідності» вступила, виражаючись термінологією синергетики, в зону біфуркації – коли її системні (гомеостатичні) параметри (незалежність, самостійність, легітимність) досягли критичного рівня,

спричинивши системну кризу) – внаслідок чого судова система стала нестійкою відносно флуктацій, а її майбутнє – невизначеним та непередбачуваним» [31, с. 150]. Ця біфуркація продовжилась у зв'язку із пандемією Covid-19 і збройною агресією росії проти України.

Багато вітчизняних дослідників приділяли увагу напрямкам судово-правової реформи та окремим ключовим її аспектам. Зокрема, можна відзначити праці таких вчених, як В. В. Городовенко [8], О. З. Хотинська-Нор [31], С. В. Глущенко [6], Т. А. Цувіна [32] та інші автори. Однак, нові виклики у вигляді необхідності післявоєнної відбудови України вимагають нових підходів до осмислення напрямків судової реформи.

Мета дослідження. В проекті Плану відновлення України, що напрацьований робочою групою «Юстиція» Національна рада з відновлення України від наслідків війни, серед пріоритетів післявоєнної відбудови України відзначено: заповнення штатних посад суддів у найбільш завантажених судах першої та апеляційної інстанцій; оптимізація існуючої мережі загальних судів відповідно до нового адміністративно-територіального устрою та існуючих викликів; узагальнення масштабів спричинених збитків, розрахунок необхідних матеріальних ресурсів для відновлення пошкоджених приміщень судів; цифровізація судового процесу, розвиток дистанційного судочинства, побудова Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [27]. Напрямки розвитку судової системи після завершення активних бойових дій на території України можна розділити на дві основні групи: по-перше, необхідно буде усувати негативні наслідки російської агресії у вигляді руйнації будівель, пошкодження обладнання судів, відтік кадрів суддів та співробітників апаратів судів; по-друге, постане нагальна потреба впровадження заходів, спрямованих на подолання корупції, зміцнення незалежності судової гілки влади і впровадження стандартів справедливого і неупередженого суду відповідно до інтеграційного руху України до Європейського Союзу. Нарешті, нагальним буде впровадження принципів незалежності й відкритості суду, закріплених в статтях 126, 129 Конституції України [15]. Наше дослідження через обмеженість його обсягу не ставить за мету всеосяжний аналіз існуючих проблем і викликів судової реформи, однак ми окреслимо окремі найбільш актуальні її напрямки.

Виклад результатів дослідження. *Проблема забезпечення доступу до суду для громадян України в умовах подолання наслідків збройної агресії росії проти України.* Для класичного розуміння концепції доступності правосуддя характерно те, що в судовій системі мають бути відсутні правові та процесуальні перешкоди для звернення до суду та оперативного і справедливого вирішення судом справи. Це завдання є недосяжним у умовах воєнного стану, який розпочався в Україні 24 лютого 2022 р. на підставі Указу Президента України [21].

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [24] у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження судів. Водночас через активні бойові дії та тимчасову окупацію окремих територій діяльність багатьох судів фактично призупинялась, після зникнення серйозних безпекових загроз – їх робота відновлювалась. Це торкнулось судів в Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Сумській, Чернігівській, Харківській та Херсонській областях [35]. Зміна територіальної підсудності судів у 2022 р. відбувалась на підставі розпорядження Голови Верховного Суду, а з січня 2023 р., після відновлення роботи Вищої ради правосуддя – на підставі рішення Вищої ради правосуддя. За даними Державної судової адміністрації України на кінець 2022 р. змінено (передано) територіальну підсудність справ 169 місцевих та апеляційних судів, що становить понад 22 %, від загальної кількості місцевих та апеляційних судів [9].

Відповідно до Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Д. Лубінця «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина у 2022 р.» до основних проблем доступу до правосуддя з початку повномасштабного вторгнення віднесено:

- проблеми кадрового забезпечення місцевих судів та відсутність механізму дисциплінарної відповідальності суддів;
- пошкодження і руйнація приміщень судів;
- неможливість здійснення правосуддя на тимчасово окупованих територіях;
- втрата матеріалів судових справ;
- порушення строків розгляду справ у судах;
- обмеження доступу до судових рішень, до інформації про призначення судових засідань, проблеми з доступом до судових засідань;
- процесуальні порушення під час досудового розслідування, свавілля працівників правоохоронних органів;
- неналежний стан виконання рішень судів [37].

Вирішення всіх вказаних проблем потребує часу і системних зусиль, не всі з яких є можливими в умовах воєнного стану в Україні, коли вся країна потерпає від періодичних обстрілів, перебоїв з електрикою та вимушених перерв в роботі державних установ під час повітряних тривог. Також у законодавстві відсутній чіткий механізм відновлення судових справ, які були повністю або частково втрачені в результаті тимчасової окупації територій. Обчислення кількості таких справ також є проблематичним. Існують процесуальні проблеми із передачею справ з судів, які знаходяться на підконтрольній території, але в яких з різних відсутні судді (завершення строку повноважень судді, звільнення суддів тощо). Примітно, що зазначені проблеми в правовій системі України з'явилися з 2014 р., з початку ведення антитерористичної операції на Сході України. По завершенню бойових дій вирішення зазначених проблем буде нагальним.

Кадрове забезпечення судової влади в Україні: виклики і перспективи. За даними Державної судової адміністрації України, станом на середину 2023 р. судовій системі бракує близько 2000 суддів. Втім, на думку Голови Верховного Суду Станіслава Кравченка, ця цифра може сягати 4–5 тисяч [16]. За даними Державної судової адміністрації України, кількість суддів у судах, які здійснювали правосуддя, становить 70 % від кількості, встановленої наказами ДСА України. Так, чисельність суддів, визначена наказом ДСА України, становить 6 278 суддів, а кількість суддів, які в 2022 році здійснювали правосуддя, – 4 434 судді [9]. Остаточне визначення кадрових потреб судової гілки влади стане можливе після війни, коли будуть звільнені тимчасово окуповані території, коли завершаться бойові дії, коли відновлять свою роботу всі ті суди, які призупинили свою діяльність через окупацію або безпекові ризики. Оцінювання потреб судової системи в нових суддях буде здійснюватися спільними зусиллями органів суддівського самоврядування: Вищою радою правосуддя, Вищою кваліфікаційною комісією суддів, Радою суддів України й Державною судовою адміністрацією України. Для цього слід враховувати кілька істотних обставин.

По-перше, суддівський корпус доволі швидко втрачає суддів через їх звільнення у відставку та з інших причин. За півроку 2023 р., з моменту, коли Вища рада правосуддя відновила роботу, у відставку було звільнено 168 суддів [19]. Це судді, заяви яких не розглядалися протягом всього 2022 р. через неповноважність Вищої ради правосуддя. Через складність і довготривалість процедури добору суддів не здійснюються швидко, тому нові судді можуть з'явитися в місцевих та апеляційних судах не раніше проведення відповідних конкурсів, які навряд чи відновляться до завершення військових дій в Україні. За найоптимістичнішими оцінками конкурс до апеляційного суду може тривати півтора-два роки.

По-друге, з лютого 2022 р. відбулась безпрецедентна міграція населення України. Станом на вересень 2022 року ООН зафіксували в Європі 7 мільйонів українців. З них 4 мільйони звернулись за тимчасовим прихистком [18]. Близька 7 мільйонів українців перемістилися в межах країни, виїхавши з територій, які стали тимчасово окупованими або на яких велись активні бойові дії. Станом на травень 2023 року постійне населення України, за оцінками Українського інституту майбутнього, становить 29 млн осіб [10]. Окрім проблем з відновленням економіки та поверненням українців, що виїхали за кордон, пост-воєнний період відбудови України вимагатиме переоцінки кількості звернень до суду й кількості суддів, які будуть необхідні для забезпечення належного відправлення правосуддя на звільнених територіях та на територіях, де спостерігалась максимальна міграція населення.

По-третє, військові дії зумовили зміну кількості та видової структури судових проваджень у зв'язку зі зміною суспільних реалій. Так, велика кількість осіб, які потенційно звернулися б до суду з цивільним позовом відкладають таке звернення через виїзд за кордон або брак коштів на судові витрати. Як відзначає адвокат О. Харитонов, «через складну економічну ситуацію, непомірно великі суми судового збору власники бізнесу намагаються вирішити ці питання «мирно», шляхом переговорів, погоджуючись подекуди на отримання тільки 50%–60% боргу від своїх контрагентів, аби зекономити час та судові витрати» [36].

Інша категорія осіб, яка до війни планувала звернення до суду, відмовилися від цього через обставини, спричинені збройною агресією РФ проти України. З іншого боку, з'явилась велика кількість нових категорій справ, завершення розгляду яких буде актуальним ще багато років після завершення війни (кримінальні провадження щодо військових та воєнних злочинів, справи про відшкодування збитків, завданих громадянам та юридичним особам збройною агресією РФ проти України, справи про конфіскацію приватних російських активів на території України, спори щодо проходження військової служби та звільнення з неї та інші). За даними Голови Ради суддів України Б. Моніча, з 24 лютого 2022 р. по 1 травня 2023 р. до місцевих загальних судів надійшло 4044 кримінальних провадження, пов'язаних з війною. Розгляд цих справ вимагає нових підходів і специфічних знань, яких бракує у більшості українських суддів [7].

Більшість експертів одноставні в думці щодо «необхідності спрощення доволі складних процедур добору суддів і конкурсних процедур призначення суддів в апеляційні та спеціалізовані суди, а також скорочення термінів їх проведення» [14]. Приміром, перший конкурсний добір суддів Верховного Суду тривав більше 10 місяців, а другий такий конкурс – 8 місяців. Деякі добори до місцевих судів тривали більше року. Безумовно, такі кроки є доцільними, адже в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови України стає функціонування судової системи є важливим чинником забезпечення національної безпеки. Саме на судову систему покладається завдання неупередженого і справедливого розгляду і вирішення справ, пов'язаних із війною.

На нашу думку, в цьому напрямку актуальним є вжиття таких заходів:

- оптимізація етапів проведення конкурсних процедур до судів апеляційної та першої інстанції;
- скорочення термінів навчання кандидатів на посади суддів місцевих судів в Національній школі суддів України;
- автоматизація процесу тестування рівня правничих знань кандидатів на посади суддів та перевірки практичних завдань цих кандидатів;
- удосконалення взаємодії Громадської ради доброчесності та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з метою утвердження принципу «позитивного добору» кандидатів у судді;

– поглиблення перевірки кандидатів на посади суддів на критерії доброчесності з урахуванням специфіки попереднього професійного досвіду відповідних кандидатів (науковці, адвокати або судді).

Також в світлі забезпечення гарантій незалежності суддів є передбачене Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р., № 231/2021 [25] запровадження стандартів щодо змісту та обсягу розкриття інформації, отриманої чи створеної при здійсненні процедур кваліфікаційного оцінювання, з урахуванням європейських стандартів та кращих практик;

Від монополії державних виконавців до розширення повноважень приватних виконавців: напрямки оптимізації моделі виконання рішень судів в Україні. Традиційно моделі виконання рішень судів поділяють на державні (публічно-правові), приватно-правові та змішані. Публічно-правова модель виконання рішень судів та інших органів відрізняється монополією державних виконавців на здійсненні відповідної функції. Як справедливо відзначає С. Якимчук, «моделі організації виконання рішень суду можна поділити на приватноправові, публічно-правові та змішані. Для приватноправових моделей (Франція, Нідерланди, Португалія, Бельгія, Люксембург, Словенія, Молдова, Естонія, Латвія, Литва тощо) характерним є те, що проведення виконавчих дій здійснюється приватними судовими виконавцями. У публічно-правових моделях (Німеччина, Швеція, Фінляндія, Австрія, Іспанія, Данія, Італія, Словаччина, Туреччина, Хорватія, Азербайджан, Білорусія, Росія, Таджикистан тощо) виконання судових рішень покладається виключно на посадових осіб державних органів» [38, с. 193–195]. Змішана модель виконання комбінує обидва способи виконання рішень судів. Така модель характерна Болгарії, Ірландії, Іспанії, Кіпру, Нідерландів, Польщі, Португалії, Румунії, Словенії, Чехії [3] і для України – з 2016 року.

У червні 2016 р. було ухвалено два законодавчих акта, які дали старт запровадженню приватного виконавця в Україні – це Закони України «Про виконавче провадження» і «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів». З набуттям чинності зазначених нормативних актів стала можлива роботи приватного виконавця – самозайнятої особи, незалежного правника, який наділений повноваженнями з виконання рішень судів та інших органів. Приватні виконавці стали ще однією регульованою Міністерством юстиції України правничою спільнотою, поряд із судовими експертами, нотаріусами, арбітражними керуючими, державними реєстраторами. Щоправда, мандат приватних виконавців є дещо обмеженим, зокрема, вони не вправі виконувати рішення про відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною, рішення, за якими боржником є держава, державні органи, органи місцевого самоврядування, рішення, за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена відповідно до закону, рішення про конфіскацію майна, рішення адміністративних судів та Європейського суду з прав людини та деякі інші акти (ч. 2 ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження») [22]. Об'єднує професійну діяльність всіх приватних виконавців Асоціація приватних виконавців України, яка є некомерційною професійною організацією та забезпечує вирішення всіх питань самоврядування та самоорганізації приватних виконавців.

З травня 2017 р. до моменту початку збройної агресії росії проти України спільнота приватних виконавців нараховувала близько 300 приватних виконавців по всій Україні. Приватні виконавці здобули довіру стягувачів та довели ефективність своєї роботи. За даними заступника голови Асоціації приватних виконавців України Телявського А., «в середньому розрахунку ефективність одного приватного виконавця за показником стягнутих коштів сьогодні більш як у 5 разів перевищує ефективність

одного працівника ДВС – 19,5 млн грн. проти 3,7 млн» [29]. У першому півріччі 2021 р. середня кількість виконавчих документів на одного приватного виконавця перевищила кількість на одного державного виконавця, що стало свідченням зростання попиту на послуги приватних виконавців [11]. До переваг виконання рішення суду або іншого органу у приватного виконавця традиційно відносять їх більшу оперативність та зацікавленість в результатах роботи, належну фахову підготовку, здатність краще організувати роботу свого офісу, підвищену відповідальність та легкість встановлення комунікації зі сторонами виконавчого провадження. Окрім того, приватні виконавці фактично є представниками малого українського бізнесу, які самостійно забезпечують свою діяльність, а тому від кількості завершених ними виконавчих проваджень залежить рівень їх матеріального забезпечення. Окрім того, навантаженість на одного виконавця на державній службі може доходити до 1000 справ одночасно, серед яких багато дрібних, тоді як приватний зазвичай має у роботі 100-200 справ, а отже він може працювати якісніше [34]. Окрім того, більшість приватних виконавців працюють прозоро і уникають недоброчесних схем та шахрайських оборудок.

Відомості Асоціації приватних виконавців України свідчать про зменшення обсягу виконання рішень судів під час війни. Так, у 2022 р. приватні виконавці отримали майже на 361 тисячу менше документів у порівнянні з довоєнним 2021 роком. До війни загальна кількість виконавчих документів, пред'явлена приватним виконавцям, стрімко зростала – з 209 тисяч у 2020 р. до 524 тисяч у 2021. Загальна сума пред'явлена до витребування і до органів державної виконавчої служби, і до приватних виконавців також зменшилася – з майже 390 мільярдів у 2021 р. до 207 мільярдів гривень у 2022 [20].

Незважаючи не такі тимчасові складнощі, розвиток професії приватних виконавців має великі перспективи. В Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 р., № 231/2021, серед нагальних проблем судочинства названо неналежне виконання судових рішень, неефективність механізмів судового контролю за виконанням судових рішень []. На наше глибоке переконання, до вирішення цієї проблеми необхідно долучати спільноту приватних виконавців, розвиток якої має отримати новий поштовх після війни. Слід погодитися із приватним виконавцем А. М. Авторговим, який вважає за доцільне «зрівняти «мандати» приватного і державного виконавця, надавши приватним виконавцям повноваження щодо виконання всіх видів рішень, які виконуються органами державної виконавчої служби; наділити приватних виконавців правом надання послуг, які є дотичним до цієї професії (консультації з питань виконавчого провадження, медіації), а також за умови внесення відповідних змін до процесуальних кодексів – посвідчення юридичних фактів» [2]. Остання пропозиція особлива актуальна під час війни та в контексті післявоєнної відбудови України. Приватні виконавці цілком могли би виконувати роль осіб, які фіксують факти пошкодження або повної руйнації майна фізичних та юридичних осіб через обстріли української території росіянами. Також важливо оптимізувати взаємовідносини приватних виконавців із державним регулятором цієї професії – Міністерством юстиції України, виключивши необґрунтований адміністративний тиск на окремих приватних виконавців через проведення перевірок та інститут дисциплінарної відповідності, а також ухвалення управлінських рішень, які обмежують незалежність та професійну спроможність цієї професії. Збільшення кількості приватних виконавців після війни в Україні може стати істотним чинником, що позитивно впливає на забезпечення доступу громадян до правосуддя.

Проблема діджиталізації судової системи та системи виконання рішень судів в Україні. Як справедливо відзначають голова Комітету Верховної Ради України з питань правової

політики Денис Маслов та член Вищої ради правосуддя Роман Маселко «війна чи будь-які надзвичайні ситуації не є перешкодою для доступу до правосуддя, бо такий доступ є всюди, де є Інтернет» [17]. Як відзначає Герич А. Й., «війна спричинила ще більший попит на дистанційне судочинство, оскільки є можливість залишатися в безпеці, зменшуються фінансові та часові витрати та покращується доступ до суду, оскільки є можливість брати участь у судовому засіданні за межами суду» [5].

Науковці стверджують, що до складників електронного судочинства належить: подача позову та іншого процесуального документа за допомогою інтернету; використання засобів доказування в електронній формі; проведення судового засідання онлайн через відеоконференції на платформах Meet і Zoom, пересилку e-mail; формування електронного дос'є, а значить і перенесення документообігу й діловодства в електронну форму; доступ до матеріалів справи учасникам процесу та іншим особам через інтернет; використання електронних судових повісток; здійснення всього судочинства винятково за допомогою електронних інструментів [4, с. 234–235]. Важливим для впровадження вказаних інструментів є можливість оплати судового збору он-лайн, можливість ознайомлення широкого кола осіб зі змістом судового рішення, а також з новинами судової влади, он-лайн трансляції відкритих судових засідань, належне ресурсне забезпечення судів комп'ютерами, серверами та іншим обладнанням, яке надає можливість функціонування інструментів електронного судочинства.

До переваг діджиталізації судової системи можна віднести здешевлення відправлення правосуддя для держави, підвищення рівня оперативності судочинства, розширення фізичної доступності правосуддя для громадян, зручність і простота користування відповідними інструментами як для суддів, так і для учасників судового процесу, можливість відправлення правосуддя навіть за наявності таких безпекових загроз, як пандемія або воєнні дії на території держави, забезпечення принципу відкритості судової влади.

Вже кілька років в Україні впроваджуються зазначені технології, які створюють позитивний вплив на забезпечення доступності правосуддя. Як відзначає І. Тесленко, суддя Солом'янського суду м. Києва, «із 2020 року у зв'язку із запровадженням карантинних заходів суттєвого поширення при використанні в судових процесах набула можливість учасниками брати участь в судових засіданнях у режимі відеоконференції» [30]. Відповідно до даних дослідження EU Justice Scoreboard за 2022 р., в сфері діджиталізації українське правосуддя набирає 140 балів із 176 можливих, що є дуже гарним показником [28]. Результати цього дослідження демонструють, що «проблеми українського правосуддя лежать не стільки в площині нормативній (оскільки потрібна законодавча база вже прийнята, а ключові стейкхолдери у цій сфері виявляють зацікавленість в подальшій цифровізації), скільки в забезпеченні необхідними ресурсами» [28].

Нормативна база електронного судочинства в Україні є доволі широкою: вона охоплює процесуальне законодавство, яке з 2017 р. запровадило функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС) і низку відомчих нормативних актів, які сприяють впровадженню окремих інструментів електронного діловодства в судах (перші такі акти були ухвалені на початку 2010-х років). На сьогодні електронний суд в Україні (eСуд) – це комп'ютерна програма у складі Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), яка забезпечує обмін процесуальними документами в електронній формі між усіма учасниками судового процесу та покликана допомогти реалізації режиму Paperless (відмови від використання паперових документів) на національному рівні [12]. Саме цей інструмент є найбільш значущим для пересічних громадян, оскільки він дозволяє подавати заяви і позови

до суду і брати участь в судових засіданнях, не виходячи із дому або знаходячись не в Україні.

Серед нагальних проблем, які необхідно буде вирішувати після завершення в Україні бойових дій, можна відзначити наступні.

По-перше, вкрай потрібно завершити запровадження ЄСПС, окремі модулі якої успішно функціонують, але деякі ще не готові до запровадження. Повний запуск ЄСПС дозволить удосконалити не лише електронний документообіг в форматі суд-громадянин, а й інтегрувати всі бази даних в середині судової системи, забезпечивши дієвий обмін інформацією та судовими провадженнями між судами різних інстанцій.

По-друге, вкрай важливо провадити роботу з удосконалення програмного забезпечення електронного судочинства, яке не лише дозволяє йому ефективно працювати, а й надає надійний захист від витіку інформації, хакерських атак та ворожих зламів інформаційних баз судової системи. Досягнення цього завдання є викликом національної безпеки на найближчі десятиріччя; адже навіть після завершення війни Україна не позбудеться територіального сусіда з ворожими намірами. В цьому аспекті важливо не лише захищати комп'ютерне обладнання судів, а й надавати надійний захист серверам, де зберігається відповідна державно важлива інформація.

По-третє, на законодавчому рівні варто впровадити зміни, спрямовані на спрощення деяких процесуальних правил, позбавлення судового процесу зайвого формалізму. Це насамперед стосується визначення правил територіальної підсудності для звернень і позовів громадян, що прив'язані до державної реєстрації відповідача. Із цього ж правила витікають і вимоги процесуальних законів та законодавства про виконавче провадження щодо офіційного письмового повідомлення громадян та інших суб'єктів про дату і час проведення судового процесу шляхом надсилання повісток до суду поштою. На етапі виконання рішення суду існує жорстка прив'язка відкриття виконавчого провадження виключно до державної реєстрації боржника, коли подання стягувачем виконавчого документа в іншому територіальному окрузі тягне судове оскарження відповідних дій виконавця. Цим активно користуються недобросовісні боржники, які вчиняють всі можливі дії з метою ухилення від сплати боргів і виконання своїх зобов'язань. В умовах, коли більшість послуг держави переходить в державний застосунок «Дія», вчиняється в електронному форматі без присутності громадянина, тобто дистанційно, постає надзвичайно висока потреба у спрощенні правил щодо територіальної юрисдикції суду та відкритті виконавчих проваджень за виконавчими округами виключно відповідно до державної реєстрації боржника. Ця ситуація ускладнюється величезною міграцією населення України, що мала місце під час війни, і спричинила зміну місця проживання мільйонів українців. Таким чином, можна погодитися із суддею І. Тесленко, яка вказує, що «при зміні цього територіального підходу в розгляді справ, може бути забезпечена повна рівність учасників процесу – як юридична, так і фактична, а розгляд справи може бути розподілений до будь-якого суду в межах України, який забезпечить її належний розгляд у письмовому провадженні або з застосуванням інтерактивних технологій» [30].

Подальша цифровізація виконавчого провадження полягає насамперед у запровадженні електронної взаємодії приватних і державних виконавців із всіма учасниками виконавчого провадження та задіяними органами державної влади та юридичними особами, в забезпеченні виконавців доступу до необхідних їм для роботи державних реєстрів, у запровадженні електронного арешту коштів боржника та списання його активів, в повноцінному підключенні Автоматизованої системи виконавчого провадження до системи Електронний суд, у налагодженні функціонування Єдиного

державного реєстру виконавчих документів, що має стати частиною Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Державний застосунок «Дія» вже використовується як додатковий інструмент для інформування учасників виконавчого провадження про стан виконання електронного виконавчого документа [12]. Впровадження Єдиного державного реєстру виконавчих документів дозволить здійснювати обмін інформацією між Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою та Автоматизованою системою виконавчого провадження. Після початку повноцінного функціонування вказаного реєстру у стягувача відпаде потреба витребувати в суді паперовий оригінал виконавчого документа, його надсилання буде відбуватися в електронному форматі.

Як засвідчує Голова Асоціації приватних виконавців України В. Чепурний, «у тих європейській країнах, де функціонує «справжній», повноцінний електронний арешт, така система, крім всього іншого, має і соціальну спрямованість. На арештованому рахунку боржника залишається «мінімальна захищена сума» – завжди доступний залишок коштів для особистих потреб громадянина з розрахунку на один місяць» [33]. Водночас застосування електронного арешту коштів боржника дозволяє оперативно заблокувати всі наявні у нього фінансові активи та спонукає його до виплати своїх боргів та виконання зобов'язань в повному обсязі.

Потребує удосконалення і надання виконавцям доступу до необхідних їм баз даних. За законом, під час виконання рішень виконавець має право на безпосередній доступ до інформації про боржників, їхнє майно, доходи та кошти, зокрема і конфіденційної, що міститься у державних базах даних і реєстрах, також і електронних [1]. Однак, на практиці такий доступ є ускладненим. Електронний обмін інформацією між виконавцями і відповідними органами державної влади і юридичними особами встановлюється шляхом налагодження взаємодії між Міністерством юстиції і відповідними органами і юридичними особами. Однак, не всі установи зацікавлені в налагодженні такої ефективної взаємодії; різноманітні міністерства і відомства відмовляють виконавцям в наданні доступу до інформації, ухиляються від налагодження міжінституційної співпраці, зволікають із наданням відповідей на запити виконавців. Виконавці позбавлені дієвого доступу до більшості державних реєстрів, окрім Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Державного реєстру актів цивільного стану; виконавці не мають права отримувати відомості, які містяться в майнових деклараціях державних службовців і подаються в порядку антикорупційного декларування. Безумовно, це ускладнює процес виконання рішень судів та інших органів та сприяє боржникам ухилятися від дотримання своїх зобов'язань.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зауважимо, що забезпечення доступного і справедливого правосуддя є позитивним зобов'язанням держави відповідно до взятих Україною на себе євроінтеграційних прагнень. В умовах триваючої збройної агресії росії проти України захист судової системи від ворожого втручання і кібератак – пріоритетне питання національної безпеки. Серед основних викликів післявоєнної відбудови України – відновлення зруйнованих і пошкоджених приміщень судів, підсилення кадрового потенціалу судової системи, розширення приватного елемента в системі виконання судових рішень, справедливий і оперативний розгляд справ про воєнні та військові злочини та інших справ, пов'язаних зі збройною агресією росії проти України. Надзвичайно важливим напрямком судової реформи була і залишається діджиталізація судочинства і виконавчого провадження. Тільки системні та послідовні кроки на державному рівні зможуть зміцнити незалежність судової гілки влади, підвищити рівень її транспарентності та забезпечити довіру громадян до суду.

Список використаних джерел:

1. Авторгов А. Виклики осені – 2021: як підвищити рівень виконання судових рішень в Україні? Частина 1. *Особистий блог*. URL: <https://u.to/k4zRHw>.
2. Авторгов А. М. Перспективи реформування виконавчого провадження. *Банкрутство та ліквідація в Україні*. 31 січня 2019 р. URL: <https://bankruptcy-ua.com/articles/10901>.
3. Авторгов А. М. Які системи виконання рішень сповідують країни ЄУ Європейського Союзу? 3 жовтня 2022 р. *Особистий блог*. URL: <https://u.to/TIzRHw>
4. Васильєв С. В. Цивільний процес : підручник. Київ : Алерта, 2019. 506 с.
5. Герич А.Й. Доступ до адміністративного судочинства під час війни. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. С. 227–232. С. 231. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/http://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/44.pdf>
6. Глущенко С. В. Новели судової реформи: поняття професійної етики та доброчесності в контексті кваліфікаційного оцінювання судді (кандидата на посаду судді). *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2016. № 6. С. 70–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2016_6_7
7. Голова РСУ – про роботу судів під час війни, конкурс до ВККС, справи щодо воєнних злочинів та суддів на фронті. 8 травня 2023 р. *Офіційний веб-сайт Ради суддів України*. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/golova-radi-suddiv-ukraini-pro-robotu-sudiv-pid-cas-vijni-konkurs-do-vkks-spravi-sodo-voennih-zlociniv-ta-suddiv-na-fronti>
8. Городовенко В. В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект. *Вісник Конституційного Суду України*. 2021. № 1. С. 81–92.
9. ДСА України підбила підсумки щодо стану здійснення правосуддя у 2022 році в умовах воєнного стану. 17.02.2023 р. *Юридична практика*. URL: <https://pravo.ua/dsa-ukrainy-pidbyla-pidsumky-shchodo-stanu-zdiisnennia-pravosuddia-u-2022-rotsi-v-umovakh-voiennoho-stanu/>
10. Жирий К. Нас 29 мільйонів, вертаймося: чи буде кому відновлювати Україну після війни. 15.06.2023 р. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/energetics/bezkoshtovniy-gaz-v-yevropi-hto-cogo-lita-zekonomit-v-ukrajini-a-hto-otrimaye-zoloti-platizhki-12291111.html>
11. Звіт Асоціації приватних виконавців України за 2020-2021 рр. *Офіційний веб-портал Асоціації приватних виконавців України*. URL: https://drive.google.com/file/d/1aDEdaX-PfVofs2xwp_4Z22UZ_cj95vsk/view
12. Калараш А. Електронний суд: актуальні проблеми, шляхи їх вирішення та перспективи реформування. 11 листопада 2021 р. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/219733-elektronniy-sud-aktualni-problemi-shlyakhi-yikh-virishennya-ta-perspektivi-reformuvannya>
13. Козлов М. Перенесення «у цифру» виконавчих документів. Перспективи запровадження електронного реєстру. *Ліга закон*. 21 грудня 2021 р. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/208339_perenesennya-u-tsifru-vikonavchikh-dokumentv-perspektivi-zaprovadzhennya-elektronnogo-restru
14. Козьяков С. Підсумки-2022. поворот від державного популізму до прагматики стосовно суду та суддів. *Дзеркало тижня*. Від 5 січня 2023 р. URL: <https://zn.ua/ukr/LAW/pidsumki-2022-povorot-vid-derzhavnoho-populizmu-do-prahmatiki-stosovno-sudu-ta-suddiv.html>
15. Конституція України від 28 червня 1998 р. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
16. Мамченко Н. Судовій системі може знадобитися близько 4 тисяч суддів, - голова Верховного Суду Станіслав Кравченко. *Судово-юридична газета*. Від 10 липня 2023 р. URL:

<https://sud.ua/uk/news/publication/275629-sudebnoy-sisteme-mozhet-ponadobitsya-okolo-4-tysyach-sudey-predsdatel-verkhovnogo-suda-stanislav-kravchenko>

17. Маслов Д., Маселко Р. Держава з допомогою Мінцифри виконує стратегію, яка була затверджена президентом ще 2021 р. *Дзеркало тижня*. 20 березня, 2023 р. URL: <https://zn.ua/ukr/reforms/tsifrovizatsiya-pravosuddja-bilshe-zhodnikh-krokiv-nazad.html>

18. Міграція населення за пів року війни: підбиваємо підсумки. 27 вересня 2022 р. *MixDigital Team*. URL: <https://mixdigital.com.ua/blog/migracziya-naselennya-za-piv-roku-vijni-pidbivayemo-pidsumki/>.

19. Мікула В. Вдати доброго суддю і втекти у відставку: як судді з сумнівною репутацією отримують сотисячні пенсії від держави. *Слідство інфо*. 19 червня 2023 р. URL: <https://www.slidstvo.info/articles/vdaty-dobrochesnoho-suddiu-i-vtektu-u-vidstavku-iak-suddi-z-sumnivnoiu-reputatsiieiu-otrymuiut-stotysiachni-pensii-vid-derzhavy/>.

20. Показники ефективності системи примусового виконання рішень у 2022 році, підготовлені Асоціацією приватних виконавців України за підтримки EU Project Pravo-Justice. URL: <https://www.facebook.com/apvu.com.ua/posts/pfbid027oKsCiz4zWqJxRZUN7vVAzyFGizb8dEwc6g6125UrA56UBaak8J4MtXys7jmtJR7l>

21. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р., № 64/2022. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>

22. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р., № 1404-VIII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

23. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 червня 2016 р., № 1403-VIII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>

24. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р., № 389-VIII. *Офіційний веб-портал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

25. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 р.: Указ Президента України, від 11 червня 2021 р., № 231/2021. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

26. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р., № 1402-VIII. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

27. Проект Плану відновлення України, напрацьований робочою групою «Юстиція» Національна рада з відновлення України від наслідків війни. Матеріали робочої групи «Юстиція». Липень 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>

28. Смалюк Р., Руда Т. Доступність, діджиталізація, довіра: ЗД українського правосуддя на шляху до ЄС. 02.12.2022 р. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/dostupnist-didzhytalizatsiya-dovira-3d-ukrayinskogo-pravosuddya-na-shlyahu-do-yes/>

29. Телявський А. Інститут приватних виконавців незабаром може вийти з демоверсії та отримати більше повноважень. *Закон і бізнес*. 17.07–23.07.2021. URL: <https://zib.com.ua/ua/148376.html>.

30. Тесленко І. Судя як сервісні центри. А чому б і ні? *Lex Inform*. *Юридичні новини України*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/sudy-yak-servisni-tsentry-a-chomu-b-i-ni/>

31. Хотинська-Нор О. З. Судова реформа в Україні: особливості сучасного формату. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 147–153. С. 150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkc_2015_4_22

32. Цувіна Т. А. Проблемні питання контролю за діяльністю приватних виконавців. Виконавче провадження: теорія та практика : монографія / [Р. Ф. Ханова, С. О. Кравцов, І. О. Азарова та ін.] ; за заг. ред. Р. Ф. Ханової, С. О. Кравцова. Харків : Право, 2021. 672 с. С. 176–192.

33. Чепурний В. Виконавче провадження в умовах війни: нові виклики і давні проблеми. *Юридична практика*. 16.01.2023 р. URL: <https://pravo.ua/vykonavche-provadhennia-v-umovakh-viiny-novi-vyklyky-i-davni-problemy/>

34. Чепурний В. Які переваги отримують клієнти при зверненні до приватних виконавців? 5 березня 2021 р. *Особистий блог*. URL: <https://u.to/1YzRHw>.

35. Чернілевська К. Особливості здійснення судочинства в умовах воєнного стану. 25 травня 2022 р. *Ліга Закон*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/211140_osoblivost-zdysnennya-sudochinstva-v-umovakh-vonnogo-stanu

36. Що пережила судова практика у 2022 році? *Юридична газета он-лайн*. 13 січня 2023 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/shcho-perezhila-sudova-praktika-u-2022-roci.html>

37. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Д. Лубінця «Про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина у 2022 р.». *Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/verkhovenstvo-prava>.

38. Якимчук С. Моделі примусового виконання судових рішень. *Університетські наукові записки*. 2019. Том 18. № 3 (71). С. 184–203. С. 193–195. URL: [file:///C:/Users/forov/Downloads/64-Article%20Text-110-1-10-20200602%20\(2\).pd](file:///C:/Users/forov/Downloads/64-Article%20Text-110-1-10-20200602%20(2).pd)